

Roberto Dapit

Nekaj pesmi iz repertoarja Cirile Madotto Preščine

Živ zgled rezijanskega »govorjenja v stihih«

S sodelovanjem R. Frisana (glasba) in M. Matičetovega (prevodi pesmi)

V dolini Rezije se improvizacijsko petje kot ljudska literarna zvrst še hrani. Avtor tokrat predstavlja, potem ko je omenil najpomembnejše pisane vire na tem področju, nekaj improvizacijskih pesmi iz repertoarja ljudske pevke Cirile Madotto Preščine, zbranih med 1993–95. Ciriline pesmi motivno povečini odstopajo od izročila in se lotevajo aktualnih sporočil. Notne transkripcije R. Frisana dajejo tudi glasbeno podobo rezijanskih besedil; za prevod pesmi v knjižni jezik je poskerbel M. Matičetov.

In the Resia Valley improvisational singing has been preserved as a folk literary genre. After mentioning the most significant written sources in this field, the author presents some improvisational songs from the repertoire of Cirila Madotto Preščina, collected in the 1993–95 period. Thematically most of Cirila's songs deviate from tradition and venture into current events. Notation by R. Frisano gives the musical side of Resian lyrics; M. Matičetov translated the songs into literary Slovene.

1. Uvod

V tem prispevku bi rad predstavil izbor pesmi, ki jih je ustvarila in jih poje Cirila Madotto Preščina, rojena v Gornjem Brdu / To Gorinjë Brdo, ene od rezijanskih planin v lasti Osojanov. Gre za planoto na pobočjih Kanina pod goro Žlëbi, poleg katere sta dva skalnata vrhova z imenom Ta Valika Baba in Ta Maja Baba. Oba lepo dopolnjujeta že tako slikovito pokrajino.

Cirila je v Gornjem Brdu preživljala samo poletja, ostali del leta je živela na Koritu 'tana Koritë', vasici, stisnjeni med gorami v vznožju Kanina, v najbolj vzhodnem delu rezijanske doline, blizu izvira Bile. Do začetka osemdesetih let je kraj imel stalne prebivalce, sedaj pa maloštevilne družine tukaj bivajo samo v poletnem času. Najprej so kraj tvorile staje Osojanov, ki so planšarili v poletnem času. V XVIII. stoletju so se menda za stalno naselili (Madotto 1985, str. 146–147), vendar so obdržali tesne stike z Osojanami, ki jim domačini rečejo tudi 'Väs', 'tuw Vasè', namesto Osoanë. Do obdobja po drugi svetovni vojni je bilo torej Korito vmesna stopnja v poletnem pašnem ciklusu. Točneje

so na Koritu preživljali čas pomladanske in jesenske paše, poleti pa se je delo preselilo na razne planine. Nekatere družine so imele več planin na različnih koncih po dolini in so bile zato prisiljene seliti se z živino iz enega kraja v drugega, seveda skupaj z opravo in otroki, ki so precej prispevali k uspešnosti poletne paše in kmetijstva. Danes ves postopek, ki se deli na več opravil vključno s planšarijo, opravlja ena sama oseba, Marcellino Madotto, Cirilin brat, ki hodi iz Osojan na Korito in se ustavi na planini Klen.

Cirila Madotto Preščina

Cirilo Madotto in njeno družino je potegnil za seboj val selitev iz gora, ki so ga povzročile gospodarske in kulturne spremembe v teh krajih, in se je leta 1969 preselila v ravnino in trenutno živi v Guminu, 'tuh Lašken'; na Korito, kjer ima še hišo, pa pogosto hodi tudi zato, da obdeluje svojo njivico krompirja in fižola.

2. Rezijanska improvizacijska pesem v pisanih virih

Preden bi podrobno obdelal pesmi Cirile Preščine, pa bi rad dal pregled najvažnejših pisanih virov o lirski pesmi v Reziji. Prve podatke o tem sta nam zapustila Izmail Sreznjevskij in Stanko Vraz, ki sta na svojih potovanjih v dolino Rezije leta 1841 zapisala nekaj besedil. Sreznjevskij je v članek *Zpráva o Reziancech* uvrstil dve rezijanski pesmi (str. 343):

1) Da ljipa moja rokica
Jaz syt' ty rudy ljipila
Kako ty si mi zabyła
Na to dobro ke si ty 'tyl
Da dobry vyčijr, dobro nut'
Zaspet se vydijt' druho nut' | 2) Baê jaz bi bila vydaela
Da ina taka ty maš byt,
Ja ty bou (!) rajši te ustralyt
A nikoj s taêbô romonyt
Da dobry vyčir a t. d. |
|---|---|

Vraz je zapisal več pesmi, tudi z melodijami (le-te za enkrat še niso prišle na dan). V članku, ki ga je objavil v *Danici Ilirski* leta 1841, navaja začetek ene pesmi (str. 118):

«Lipa dežela Rezia.
Koj nutar h njej sowa paršła
na spaše nu na snuwaše» itd.

To je verjetno prva objava, ki priča o rezijanski improvizacijski pesmi. Vraz posebej poudarja značaj rezijanskih pesmi: «Světovne njihove pësme su tužne, napëvi glase skoro nalik na Zagorske» (str. 120). Ostalih 13 besedil, ki jih je takrat Vraz zapisal, je izšlo v diplomatični transkripciji Milka Matičetovega (1963–64, str. 213–215). Tudi Oroslav Caf se je okoli leta 1840 začel zanimati za Rezijo in čeprav ni nikoli prišel tja, je zapisal veliko besed in dve pesmi, ki mu jih je povedal nek Rezijan. Pesmi je objavil Milko Matičetov v članku *Te dve ste rezijanski*. Leta 1876 je Baudouin de Courtenay v študiji *Rez'ja i Rez'jane* nekaj strani posvetil pesmi (1876, str. 311–316) in ta del začenja s temi besedami: «Пѣс-ни... Резьянь по большей части безсодержательны и, точно такъ же какъ и ихъ сказки, не представляютъ ничего особеннаго» (str. 311). Sloviti jezikoslovec se takrat očitno ni utegnil posebej zanimati za rezijanske ljudske pesmi in pripovedništvo, zato je odkril samo neznamen delček ogromne zakladnice pesniškega izročila v različnih zvrsteh. Med raznimi improvizacijskimi pesmimi, ki jih je Baudouin zapisal 1873 in objavil 1876, je v študiji ena – A –, ki je bila že večkrat posneta, jaz pa sem jo na novo zapisal leta 1995, torej približno sto dvajset let po Baudouinu. Na Koritu jo je zapela Albina Madotto Prešćina – B. Verzija iz leta 1876:

gõra Kílina mojà!
ná ma trísti počuwál
da, kój se príde nútn dnõ,
ná ma trísti anu dnõ!

Današnja verzija ima sedem vrstic in z nekaterimi manjšimi različicami glede na starejšo verzijo zveni takole:

da yõra Kílina moja
ka na ma trísti pučuwál
nu nut w dnõ trísti nu dnõ
ščalë sa znaõ stopica
ta krej ä si prahaalä
ščalë sa znaõ kovica
tu ka ä si se prawaalä

Baudouin omenja tudi metrične značilnosti pesmi, po katerih je bil verz sestavljen iz osmih zlogov. Poudarja tudi izredno nadarjenost Rezijanov za pripovedovanje in govorjenje v verzih: «разказывать и вообще говорить въ стихахъ» (str. 313). Leta 1891 je Baudouin predhodno objavil posebni odtis iz dela *Materialy I*, ki vsebuje transkripcije pesmi z besedilom in glasbo kakor tudi instrumentalne izvedbe, kot jih je v letih 1883 in 1887 zapisala Ella de Schoultz–Adaiewski v Reziji: prvi etnomuzikološki dokument o

Reziji, objavljen kot separat že preden so leta 1895 izšli *Materialy*. To Baudouinovo delo, ki je osnova za rezijanske študije na sploh, vsebuje na raznih mestih približno štirideset improvizacijskih pesmi. Loschi v svojem spisu *Resia – paese, abitanti, parlate* iz leta 1898 na kratko omeni: »Rezijani imajo svojstvene pesmi bodisi zaradi besedil bodisi zaradi glasbe in imajo tudi svoj domači ples (resianca)» (str. 11). (Po)natisnil je naslednjo pesem (str. 6–7), za katero bi lahko rekli, da ima klasične verze in vsebino, na kakršne naletimo še dandanes¹:

Kòj wuna wèrh mi prídowa,
 ki pawSORód mi wýdiwa,
 tje tà nu soè polédnowa,
 je mákoj skála ano rób.
 Tje nútaub dnò mi wýdiwa,
 je mákoj wòda ano pród.

Pozneje, leta 1900, je Adolf Černy v študiji *V údolí Resie* opisal rezijansko pesem in objavil nekaj besedil, deloma z melodijami, ki jih je zapisal sam na Njivi in na Ravanci (str. 114–118).

To bi bilo na kratko vse o poglavitnih virih do začetka tega stoletja. Do šestdesetih let ni pomembnejših del. Mogoče bi bilo primerno omeniti še odlomek, ki ga je napisal Mons. Giuseppe Fontana v svojih *Note per la storia di Resia* (rokopis iz leta 1932), kjer razlikuje štiri vrste rezijanskih pesmi: ljubezenske, plesne, učene (erudite) in nabožne (prim. Matičetov 1972c, str. 197–198). V začetku šestdesetih let v Reziji začnejo sistematično raziskovati pesmi, pripovedna in druga izročila raziskovalci Glasbenonarodopisnega inštituta in Slovenske akademije znanosti in umetnosti iz Ljubljane v sodelovanju z italijanskim etnomuzikološkim centrom pri Akademiji Sv. Cecilije v Rimu in – predvsem Milko Matičetov – objavljati različne prispevke o rezijanskem ljudskem izročilu. Matičetov sam je napisal tudi nekaj študij o rezijanski lirični pesmi. Leta 1967 ponatisne zanimiv letak, ki je bil natisnjen v Guminu leta 1930 in na katerem so tri rezijanske pesmi (Matičetov 1967). Posebno pozornost zasluži izbor 12 pesmi iz daljše rokopisne zbirke Minke Santičeve (Domenica Di Lenardo Santig) v izvorniku, diplomatični transkripciji in v knjižnem jeziku (Matičetov 1972a, str. 281–186), ki osvetljuje pri tej odlični ljudski pevki visoko stopnjo navezanosti in ljubezni do domače pesemske tradicije. Istega leta je izšla tudi obširna zbirka pesmi, ki jih je zbral Matičetov, *Rožice iz Rezije*, z besedili v rezijanščini in vzporedno v slovenskem knjižnem jeziku. Uvod v to knjigo je z jezikovnega in etnološkega stališča najpodrobnejši opis rezijanske lirične pesmi do sedaj. V študiji *Ob zibki ljudske lirične pesmi v Reziji* iz leta 1972, ki jo je avtor dopolnjeno objavil leta 1978, podrobno osvetli posebno zvrst rezijanske lirične pesmi tudi z mnogimi primeri. Isto temo povzame v drugem prispevku, *Dalla poesia di tradizione orale alla poesia d'autore nella Val Resia*, kjer nam pokaže, kako je pri nekaterih avtorjih rezijanska ljudska lirična zvrst prešla v avtorsko poezijo. To se je zgodilo v drugi polovici sedemdesetih let pri avtorjih Renatu Quagli in Silvani Paletti (Matičetov 1992). Bistvena razlika med obema zvrstema je način, kako se improvizacijska pesem prenaša: avtorska od Renata Quaglie, Silvine Paletti, Rina Chineseja ali Gilberta Barbarina s pomočjo pisane besede, medtem ko pesem Cirile Preščine nadaljuje staro ustno izročilo.

Leta 1974 izide zbirka rezijanskih besedil, ki obsega številne pesmi *Te rosaiansche uisize / Canti resiani* domačinke Dorine di Lenardo. Druga besedila in melodije nam

¹ Prvič naj bi bila pesem objavljena v članku J. Baudouina de Courtenaya, O slovanah v Italii, Russkaja mysl', 1892, str. 24–46.

posredujejo Zmaga Kumer v zbirki *Pesem slovenske dežele* (1975), Pavle Merkù v knjigi *Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji* (1976), Julijan Strajnar v knjigi *Rožmarin* (1992). Druge publikacije, namenjene za široko rabo, objavljajo samo besedila pesmi: dodatek h knjigi Alda Madotta *Pagine di Storia. Resoconti di Vita Resiana* iz leta 1994. Istega leta izide v redakciji Bruna Rossija zbirka pričevanj ustnega izročila, ki vsebuje tudi rezijanske pesmi. Zadnja publikacija na tem področju je monografija *Te rozajanske uize / I Canti resiani*, izšla leta 1995 v založbi zbora 'Rože majave', ki od leta 1993 poje tradicionalne posvetne in nabožne pesmi.

V zadnjih desetletjih rezijansko pesem širijo tudi plošče in kasete. Eden izmed najnovejših primerov, žal do sedaj brez nadaljevanja, je kasete z besedili in glasbo Rina Chineseja *Rezia iti din*, ki jo je izdalo ZTT leta 1988. Na tej kaseti jezik in vsebino rezijanskih besedil spremlja zvrst glasbe, ki je plod iskanja sodobnih napevov, kar je po mojem mnenju zelo zanimivo. Tudi dve Cirilini rezijanski pesmi sta izšli na CD-ju leta 1995 skupaj s furlanskimi pesmimi v izvedbi Mitili FLK (Furlan Liberation Kongress).

3. Ciriline pesmi

A. Splošno

Izbor improvizacijskih pesmi iz repertoarja današnje rezijanske pevke bi rad predstavil predvsem iz dveh razlogov: najprej zato, ker se mi zdi, da je v tem trenutku ustvarjanje pesmi – zaradi objektivnih družbenih, kulturnih in gospodarskih razmer – zelo redek pojav, po drugi strani pa zato, ker gre za ustvarjanje, povezano ne le z najbližjim domačim, tradicionalnim okoljem, to se pravi z dolino Rezije, temveč tudi z dogodki, ki so deležni posebne pozornosti, sočutja in solidarnosti, čeprav se odvijajo precej daleč od nas.

V primerjavi s preteklostjo danes v dolini Rezije, ki je zelo bogata v svojem ustnem in še posebno glasbenem izročilu, nastaja manj pesmi, zlasti še improvizacijskih. Da je to nadaljevanje stare šege, nam potrjujejo razne publikacije, ki osvetljujejo del bogatega že zbranega gradiva. Velik del tega gradiva hrani Slovenska akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani, kopijo iz obdobja 1962–1986 pa Etnografski muzej Gorske skupnosti Železne in Kanalske doline v Naborjetu/Malborghettu. Na proces usihanja ustnega izročila sem naletel tudi med stalnimi snemanji na terenu v zadnjih letih, zlasti poleti 1994, ko sva s kolegom Robertom Frisanom raziskovala razne kraje v dolini in zbirala ves glasbeni material, kar ga je bilo mogoče doseči, zlasti pa nabožne pesmi. Zavedel sem se, da rezijanski dediščini ustnega izročila grozi, da dokončno izgine v kratkem času. Praviloma so nosilci izročila samo informatorji, starejši od petdeset – šestdeset let, spontano pa se izročilo pokaže le ob redkih priložnostih in še takrat največkrat nepopolno ali fragmentarno. Improvizacijsko petje, ki zahteva poseben dar, pa je izredno redko in prav zaradi tega predstavlja Cirila poseben primer svoje vrste. Imel sem priložnost, da sem poslušal njeno petje od leta 1993 naprej, takrat ko sem jo spoznal v Učji na prazniku Sveti Santatuneh 13. junija. Od takrat se mi je posrečilo zbrati razne improvizacijske in tradicionalne lirične pesmi kakor tudi nekaj pripovednih in nabožnih pesmi, nekatere cele, druge samo fragmentarno². Večkrat se je v tem času izkazalo, da je Cirila spesnila pesmi za najrazličnejše priložnosti. Ustvarjanje in ohranjanje pesmi sloni izključno na

² Cirila ima tudi dober repertoar italijanskih ljudskih pesmi in pozna med drugim nekatere furlanske in slovenske pesmi. Opazil sem, da Rezijani radi pojejo tudi italijanske, včasih pa tudi furlanske pesmi, verjetno zaradi njihovih melodičnih značilnosti, ki se bistveno razlikujejo od rezijanskih.

spominu, saj pri njej nisem nikoli naletel na pisano besedo, čeprav imajo včasih pesmi precej veliko število verzov, ki so hkrati tudi melostrofe. Neredko se zgodi, da s Cirilo navežem stik s pomočjo pesmi, kakor je to v navadi med Rezijani, in to največkrat na koncu delovnega večera ali preprostega pogovora, ko mi v slovo zapoje nekaj verzov, ki se ponavadi končajo takole:

da zbuyān, zbuyān za nanco
da bo za zūtra žvēčara

Oj zbogom, zbogom za nocoj,
za jutri večer pa še kaj!

B. Nekaj oblikovnih pripomb

Tukaj predstavljam pesmi, ki so v osmercih tako kot večina rezijanskih pesmi. Da obdržijo to metrično sestavo, se pevci poslužujejo posebnih zvijač, zlasti izbirajo določene besede in pri tem spoštujejo estetske zahteve, to se pravi melodioznost besede, ali pa na začetku verza, če manjka en ali več zlogov, vrinejo *da*, (*a*)*nu*. V nekaterih primerih število zlogov znotraj verza v isti pesmi le za malenkost odstopa.

Če imajo besedila načeloma najrazličnejše sestavine, ki se v določenem smislu razlikujejo od izročila, pa melodija in izvedba pesmi spoštujeta zakonitosti rezijanske vokalne glasbe. Obstaja več načinov petja verzov – vsak od njih je hkrati melostrofa. V nekaterih pesmih (npr. št. 1 in 3) se vsi verzi – od začetka do konca – pojejo nespremenjeno; v drugih pa se način petja – glede ponavljanja, krajšega ali daljšega refrena, silabičnega vložka -jolelele- ali celo odsotnosti le-tega – spreminja. To ni samo značilnost rezijanske pesmi, to najbrž omogoča premor, med katerim si pevci lahko prikličejo v spomin nadaljevanje izvajane pesmi.

Čeprav gre za isti kitični vzorec, se mi vseeno zdi vredno pokazati tudi drobne oblikovne posebnosti, jih nekoliko tipizirati, da bi tako natančneje določili podobo Cirilinih pesmi. Predstavil bom štiri načine razvrstitve besedila – tipi 1 do 4 – ki jih je mogoče še otipljiveje spoznati iz glasbene transkripcije kolega Roberta Frisana³ (prim. njegov prispevek na koncu). Melodični stavek je razdeljen (razen v 4. tipu) na dve sekvenci, ki sta si v bistvu podobni in ki jima lahko rečemo A in A1 in s katerima se verz večkrat ponavlja (vsaj enkrat v najbolj preprosti obliki, kot je v primeru št. 4) prekinjen s silabičnim refrenom -jolelele-. V glavnem lahko torej trdimo, da taka zgradba zvesto sledi rezijansko-mu izročilu.

Cirila in drugi Rezijani najpogosteje kitico pojejo tako, da se verz ponovi, sledi mu refren in nato se isti verz še enkrat ponovi:

Tip 1	A	Da yōra ma Ćaninawā da yōra ma Ćaninawā
	A1	la le la la jo le le le da yōra ma Ćaninawā

Včasih pa je zgradba tudi taka:

Tip 2	A	kako tē bilo lēpo prit kako tē bilo lēpo prit
	A1	la le la la kako tē bilo lēpo prit

³ Od pričujočih pesmi jih je R. Frisano transkribiral le 5 (št. 1, 3, 6–8).

Tip 3	A	tě rüdi treslo din nu nuć tě rüdi treslo din nu nuć la la
	A1	jo le le le tě rüdi treslo din nu nuć
Tip 4	A a	Da kako lěpo lüna ȳri
	b	da kako lěpo lüna ȳri

Med petjem pesmi lahko pride do nekaterih »nepravilnosti«, na primer kadar enemu verzu takoj sledi drugi. Takšna oblika se odraža v drugemu tipu⁴:

Pesem 6. v. 4–5	ka ni latěö na dalěć
	tu ka so köj sadinave
	la le la la
	tu ka so köj sadinave

Čeprav so to, kot smo povedali, sodobna besedila, je delež izročila, zlasti glasbenega, velik in se kaže v obliki raznih stilemov: posamezne besede, sintagme, verzi ali celo odlomki starih pesmi se znajdejo v novi pripovedni sekvenci. V besedilih Cirile M. lahko opazujemo tesen stik z izročilom. Način ustvarjanja še ni prišel do faze sodobnih rezijanskih pesnikov, ki uporabljajo pisano besedo. Enkrat naletimo celo na reminiscenco iz pripovednih pesmi, ki jo je Cirila vključila v pesem št. 3. V njej namreč najdemo motiv pogovora z vetrovi in soncem, ki je doma v rezijanskih varijantah Lepe Vide. Če primerjamo že objavljeno gradivo, takoj opazimo, da se v rezijanskem petju zelo pogosto zatekajo k elementom, ki se prenašajo in se v enaki obliki nahajajo v različnih krajih v dolini. Torej je to dediščina, ki jo ima, recimo »poklicen« pevec na razpolago, sestavljena pa je iz mnogih vložkov, ki jih je treba vriniti na pravo mesto v mozaiku kompozicije improvizacijskega petja. Soočeni smo s pravo literarno zvrstjo, ki je bila nekoč v dolini Rezije zelo razširjena in cenjena. Njena naloga ni samo zabavati, ampak so se v mnogih primerih pesmi posluževali – in se je še – za sporočanje določenega sporočila ali novice posamezniku ali družbi. Ker so to improvizirana besedila, so sporočila največkrat izražena v subtilnih metaforah, ki pa vendar naslovniku omogočajo, da jih razume.

Rime so dokaj redke, včasih so samo slučajne in prav gotovo ne moremo trditi, da se temu stilističnemu sredstvu posveča posebna pozornost. Na primer: *da ba vi mekoj vědale / da ko samö prayanjale*. Znotraj verza naletimo na aliteracije take vrste: *da kravica nu öwčica*, ali pa naletimo na ponavljanje besed, ki navezujejo verz na naslednjega: *ko boö ȳnala rožica / ta rožica woršina*. Pogosto srečamo rabo para besed iste kategorije, na primer par iz glagolov: *ka ti mäš tet nu forinät*; *da na ö šlä nu ökala* ali samostalnikov: *ö mekoj skala anu rop*, kar je v rezijanski pesmi zelo znan verz. Končno so še povezovalni verzi kot je: *nu viš i⁵ koj čon ti račet*.

Drugi značilni stilemi rezijanske pesmi so: *rožica* običajno za dekline (hči) in *lipa ma* 'lepa moja' se uporabljata tudi za osebo moškega spola (Matičetov 1972c, str. 11–12); *ȳlawa ma* namesto osebnega zaimka *ä* 'jaz'.

Cirilne pesmi pogosto opisujejo osebo in njena opravila ali pa njeno čustveno situacijo. Avtorica ima rada podrobne opise, ki se pogosto lahko razširijo tudi v daljše zaporedje pravih pravcati poetičnih podob.

⁴ V notni transkripciji označeno z 2'.

⁵ V ti zvezi namesto oblike *i* ponavadi srečujemo *li*. Tokrat – pri Cirili – gre nemara za individualno posebnost.

C. Jezikovne pripombe

Koritarško »romonínje« je v bistvu samo različica govora iz Osojan⁶. Najbolj vidne fonetične značilnosti, po katerih se loči od drugih rezijanskih govorov so: a) *j* odpade pred določenimi samoglasniki: *amã* 'luknja, jama', *ëro* 'duhovnik', *ökat* 'jokati'; b) razvoj sklopa *ol* v *u/uw*: *dugo* 'dolgo', *uwunã* 'volna'; c) poseben razvoj samoglasnikov pred naglasom: *basída*, *valek*. Poudariti gre tudi nekatere značilnosti nepoudarjenih samoglasnikov v končnem zlogu; hkrati imam namen dati nekaj napotkov glede nekaterih končnic: ženski samostalniki in pridevniki se na primer v prvem sklonu ednine končajo na *-ã*: *lipã* 'lipa', *lipã* 'lepa', v množini pa je *lipa*, *lipa* (1., 4. sklon), moška oblika pa *zwöna* 'zvonove' (4. sklon). Na prvi pojav se navezuje nestalnost samoglasnikov *-i* in *-u*, ki se na koncu besede spremenijo v *-e* in *-o* kot v primeru *vëtrave* 'vetrovi', *vëdale* 'vedeli', *Milkinö* 'Milku'. Isti *-i* se ohrani v zaporedju vezanih besed, na primer *dvi žlïci drinave*, kjer samostalnik obdrži končni *-i* in v tem primeru potrди, da se je dvojina v samostalniku popolnoma ohranila⁷. Rad bi opozoril še na izgubo nekaterih, zlasti končnih soglasnikov, kar je značilno za rezijanske govore. Ta pojav je zlasti očit en v govoru s Solbice pa tudi na Koritu včasih odpade končni *-t*. Te kratke pripombe naj bi bile uveden opis na podlagi gradiva, ki nam ga je dala naša informatorka.

D. Pripombe o vsebini

Ciriline pesmi imajo zelo različne motive: opevajo naravno in fizično okolje, življenje skupnosti ali določene znane osebe. Nekatere pesmi so čisto domišljjske, druge, kar je zelo zanimivo, opisujejo tudi dogodke iz današnjega sveta.

Najbolj me preseneča dejstvo, da v večini primerov odstopajo od izročila, vsaj kar se tiče vsebine, in se lotevajo popolnoma aktualnih sporočil. V tem primeru mislim na pesem, ki jo bom predstavil pozneje (št. 6) in ki delno v prispodobah opisuje življenje, ki ga danes živijo ljudje v Bosni.

Improvizacijske pesmi pogosto opevajo sedanjo stvarnost v dolini Rezije, nekoč naseljene s prebivalci, ki so se v glavnem ukvarjali z danes večinoma že opuščeni kmečkimi, gozdarskimi in pastirskimi opravili. Po pričevanju so Rezijani s pesmijo spremljali delo, počitek in praznike. Ne moremo trditi, da se to danes ne dogaja več, toda priložnosti je veliko manj. Danes se tradicionalnega življenja, zlasti življenja v zvezi s planino, spominjajo s čustvi obžalovanja, čeprav je bilo, vsaj z današnjega zornega kota, vsakdanje življenje res težko in razmere včasih zelo slabe. Danes so gore zapuščene, planina nima več nekdanje vloge, razen kolikor ni počitniški kraj Rezijanom samim, ki se v sedanjem času ukvarjajo z drugimi deli in živijo – če niso izseljenci – v domači dolini, vsekakor pa bližje naseljenim središčem kot so Bila, Njiva, Osojane, Ravanca in Solbica. Že leta 1964 je Roberto Palà, pastir in ljubitelj gora iz Osojan, v svojih stihih obžaloval nekdanje življenje v soglasju z naravo in s tem poudaril, da so pastirji, ki jih je bilo nekoč veliko, skoraj izginili (Matiččetov 1992, str. 273):

⁶ Fonološke značilnosti osojskega govora so opisane v novi knjigi kolega Hana Steenwijka *Ortografia restana. Tü jošt rozajanskë pïsanjë*, Padova, 1994. Za transkripcijo besedil sem delno upošteval pravopis kolega Steenwijka in takoimenovane zasople vokale zapisal *ï*, *ü*, *ë*, *ö*, *ä*.

⁷ Ta oslabitev samoglasnikov se ponavadi pojavlja na koncu verza ali sredi verza, če je tam pavza. V določenih verzih, ko se ponavljajo, lahko opazimo nihanje *-i/-e*. V primeru pavze ali izdiha tudi v melodiji je izgovorjava ponavadi *-e*. Da ne bi preveč obremenjeval besedila z vsemi mogočimi fonetičnimi variantami, bom upošteval le prvi pojav v melostrofi. Ponekod določeni samoglasniki odpadejo: *të* velja za *to ë* 'to je' (n. pr. pesem 7. vv. 5, 10, 11, 15) in *në* za *na ë* 'ona je' (n. pr. pesem 7. vv. 2, 5, 10, 11, 15)

Narédi kont nu fes provéj:
da ta na.stu nu patardúw
da so ostáli dan nu dwa.

Preštej, preveri: videl boš,
da od stopedesetih duš,
ostala sta le en al dva.

Nova tema o zapušćanju gora se jasno razloči tudi v pesmi Talika Kowača (Italico Bida) s Solbice (ibidem, str. 274):

Njen vse planine so dují,
ni ni več kraw ani kozí
ano pa síra so na ji.

Zdaj vse planine divje so,
ker ni nikjer ne krav ne koz
in sira jesti se ne dà.

Ta dva odlomka kažeta na spremenjene vsebine improvizacijskega petja, ki tako kot nekoč, tudi sedaj opeva življenje v dolini. Glede na to, da se danes položaj v Reziji ni izboljšal, oziroma so gore vedno bolj zapušćene, se ta tema pojavlja tudi v Cirilinih pesmih.

E. Pesemsko gradivo Cirile Madotto Prešćine

a) Naravno in družbeno okolje

1.

V naslednji pesmi⁸, posvećeni Kaninu kot prispodobi za rodni kraj, se avtorica ozira v preteklost in se spominja na težke zimske pogoje v gorah ter na pričakovanje in zaupanje v pomlad. Kanin, ki je tudi simbol Rezije, ima v improvizacijskih pesmih najvećkrat glavno vlogo, večkrat kot druge gore.

Da yóra ma Čaninawä
zakoj bej män ta yleda[t] wprih
ka jto ä se sa wredilä
da ba ví mekoj vědale
5 da ko samö prayanjale
ko to ě počalo ti⁹ škür
anu ti slabi timpave
aloboj snġä dardo rat
nu ta valika pöwadnje
10 da nidän krej morġt vilġst
da mekoj čakät viläzej
ko boö ynala rožice
ta rožica worġsina
si wīžico ti nardilä
[...]

Oj gora ti Kaninova,
zakaj bi te sovražila,
saj tam sem vendar zrasla gor!
Če vi bi samo vedeli,
kaj vse smo mi prestajali, *^{8a}
ko rastel je jesenski mrak,
vremena so se slabšala,
pokrival nas visok je sneg,
povodnji nas zalivale,
izhoda pa nobenega,
le čakati, kdaj bo pomlad,
da rožice poženejo,
te rožice orġsjeve. **
Zložila sem ti pesmico.

2.

Poleg opisa narave in tradicionalnih dejavnosti iz starih časov, pevka posebno poudarja žalosten položaj vasi Ućje (ki je povezana z Osojanami, torej tudi s Koritom, kajti

⁸ Posneto v Guminu (frl. Glemonem, nemško srednjeveško Clemaun, današnje uradno italijansko Gemona) 3. 5. 1995. Struktura verzov: tip 1. Izposojenke: škür, frl. scür 'temen'; timpave, frl. srednjeveško timp 'čas'.

^{8a} Zvezdice (do str. 323) kažejo na op. prevajavca (gl. str. 324–325).

⁹ Velja za nedoločnik *tet* 'iti'.

prvotno so bile tam osojske planine), ki je skoraj zapuščena zaradi velike izselitve. Vse, kar ostane, je šum vode Belega potoka in Učje¹⁰.

<p>Da won z Rasuho ä män tet / ä si šlä
 nu tu ka ä si stopalä
 tö ë bilo mëhä basano
 wun na Banëro si došlä
 5 tö ë basano moyla
 ka ni so pasla tej goza
 da nu na Kaw si vïdalä
 tö ë bilo lëpo zalanö
 nu žmišana pa rožica
 10 da rožica banërina
 nu krava so hodila ɣnät
 da kravica nu öwčica
 anu tanutre w hišice
 ë biw kotow tanad oɣnjän
 15 ka sër ni so narejale
 nu mast so paračawale
 nu skuto so nareale
 injän män tet nutär Učjo
 ma ä na vin kucë prajtet
 20 ë mekoj skala anu rop
 nu ɣöšča ta zavezana
 da ä bon mažälä lastet
 fes tej [ti] čärni wtičace
 ko nu w Učjo ä bon došlä
 25 ka ne si vïdalä nikar
 köj tu nu zdë na hišica
 ti jüdi so pobižale
 nu ni so püstile fes wsë
 da kako ɣərdo to mi ë
 30 ka fes nikar na wïdiwa
 ë köj ta wöda ka šumi.
 Rivana wižicä.</p> | <p>Gor po Rasühi sem odšla*
 in koder jaz sem stopala,
 vse polno je bilo mahu.
 Na vrh Banëre sem prišla,
 tam so podile se meglë,
 ki so se pasle kot kozë. **
 Pogledala sem dol na Kal,
 tam vse zeleno je bilo,
 pa dosti lepih rožic vmes
 in tudi murk banërinih.
 In krave so se pasle tam,
 ob kravicah še ovčice.
 Ko stopim noter v hišico,
 nad ognjem kotel je visel,
 so še po starem sirili
 in maslo so pripravljali
 in skuto so narejali.
 Zdaj moram iti še v Učjò,
 pa težko najti bo prehod,
 saj je povsod le skala, rob,
 in gošča vsa prepredena,
 bom čez leteti morala
 kot črni ptiči krokarji.
 Ko sem prišla tje dol v Učjò,
 ničesar nisem videla,
 le kako hišo tampatam;
 so razbežali se ljudje
 in zapustili čisto vse.
 Kako počutim se slabo,
 ko tu ne vidim čisto nič,
 je samo voda, ki šumi.
 (Končana pesmica.)</p> |
|--|--|

b) O sebam posvečene pesmi

3.

Pesmi, ki se nanašajo na določeno osebo ali pa so nji posvečene, imajo drugačno inspiracijo. Takih pesmi je precej in prva izmed teh je bila zložena zato, da bi potolažila neko (znano, vendar iz obzirnosti neimenovano) nesrečno ljubezen¹¹:

Da tuw Guminë ä stojin
 nu/da ä si zübiw lipa mo

Oj moje mesto je Gumin
 in jaz sem zgubil ljubico.

¹⁰ Ta pesem je bila zapisana v Guminu 1. 10. 1993 po narekovanju avtorice.

¹¹ Posneto v Guminu 1994. Struktura verzov: tip 1. št. 1–29; tip 4. št. 30. Izposojenke: forči (forč), frl. forci 'mogoče'; ɣrimijaw, frl. grimäl 'predpasnik'; mwäk, frl. mac 'šopek'.

anu o jiskat ä ši šow
 si wsa tə yōra prahodew
 5 da yōra no wsa te yozda
 taz na dolina ä si šow
 nu/da tu nu zdē ä si počew
 za vīde[t] cé män čot nji γlas
 ma/da fes nikar ä nīsi čow
 10 so bili mekoj vētrave
 ka so hodīli öku mla
 da lipi moji vētrave
 sta forči čūli lipa mo
 da nīsamō γa vīdale
 15 ma/da viš i koj cōn ti račet
 da ti māš bara[t] šunčacē
 to γri ziz wsa dolinica
 to bo o forči vīdalo
 da yō samō o vīdale
 20 taz na dolina na ē šlā
 da na ē šlā nu ökalā
 nu /nē rožica pobiralā
 nu w γrimijaw na ē diwalā
 tana na klanca nē došlā
 25 anu ito nē sednulā
 anu nē rūdi ökalā
 nu rožica prabiralā
 ta lipa w mwāk nē diwalā
 ta nōra na ē wnačalā / zawəržūwalā
 30 anu ji ito rivano wsē.

Odpravil sem se jo iskat,
 prehodil sem že vse goré,
 že vse goré in vse gozdé,
 sem tudi po dolinah šel,
 ustavil se zdaj tu zdaj tam,
 če morda slišal bi njen glas,
 pa slišal nisem čisto nič,
 samo vetrovi so bili,
 ki so me obletavali.
 »Oj lepi moji vetri vi, *
 ste čuli kje mi ljubico?«
 »Mi nismo je nič videli,
 al dajemo ti dober svet, **
 da ti pobaraj sončece:
 obseva vse dolinice
 in morda jo je videlo.«
 »Seveda sem jo videlo: ***
 po skritih je dolinah šla,
 je šla, se milo jokala
 in rožice nabirala,
 v predpasnik jih polagala.
 Ko v klancih je na vrh prišla,
 utrujena je sedla dol,
 še zmerom se je jokala
 in rožice prebirala,
 te lepe v šopek zlagala,
 te nore **** pa metala proč!«
 (In tu je zdaj končano vse.)

4.

Naslednja pesem je posvečena Milku Matičetovemu in je bila pred njim zapeta v hotelu na dan, ko je bil imenovan za častnega občana Rezije (23. 4. 1994 na Ravanci). Objavljam samo najpomembnejše odlomke¹²:

[...] (vv. 1–8)
 Ko ti dōjdeš won na Ravanco
 10 pa wtičace ti puao
 nu jūde ka ta čakaō
 cēmō sa lēpo soludāt
 fes tekoj bratre nu sastra
 ko ti boš tana Ravance
 15 ti sa oziraš tā nu sē
 ti γledaš won čīs ta yozda

Ko prideš tje na Ravanco
 ti ptičice zapojejo,
 ljudje te komaj čakajo,
 da se lepo pozdravimo,
 prav kakor bratje in sestré.
 Ko prideš tje na Ravanco,
 se boš oziral tje in sem,
 pogled zaplava ti čez gozd.

¹² Celotni tekst pesmi (46 verzov) je zapisala Silvana Paletti, objavil pa *Novi Matajur* 26.5.1994 št. 4. Izposojenke: soludāt, frl. saludā 'pozdraviti'; plaža, plažaō, frl. plasē 'ugajati, vseč biti'; duwji γorofula 'pogačice (Trollius europaeus)', frl. garoful, goroful 'nagelj (Dianthus caryophyllus L. typicus)', tudi s pomenom 'vrtnica'; sjorta, frl. siorte 'vrsta, sorta'; forināt, nem. fahren 'potovati'.

<p>da lipa ma ma Rezija
kaka na lipa γōra māš
ma ta ka plaža Milkino
20 tē γōra ta Čaninawā
ka mu plažaō robave
nu ti valiki dulave
nu rožica čaninawa
nu ta duwji γorofula
25 tu nu zdē na šmarnicā
nu wsaka sjorta wūžica
[...]
31 zbuyān zbuyān Rezija
ka ti će mučāt anu tet
zis suza dō po lanita¹³
[...]
ka ti māš tet nu forināt
tačis ta Buška trawnika
40 našo to lipo Rezijo
tuw sərce ti o nasēš
[...]</p> | <p>«Oj lepa moja Rezija,
kako ti lepe gore imaš!-
Al Milku je posebno všeč
prav gora ta Kaninova,
robovi strmi so mu všeč,
veliki doli prav tako,
ob rožicah kaninovih*
rumene še pogačice,
pa zraven kakšna šmarnica
in vsake vrste pesmice.
[...]
«Oj zbogom zbogom Rezija!- –
nato molče ti boš odšel
s solzami dol po lánitah, **
[...]
odšel in se odpeljal proč,
tje čez slovenske travnike,
le našo lepo Rezijo
poneseš vtisnjeno v srce.
[...]</p> |
|--|--|

5.

Med številnimi zadovoljstvi, ki jih doživi raziskovalec na tako zanimivem področju kot je Rezija, moram povedati, da sem večkrat poslušal Ciriline pesmi, ki so bile zložene prav zame. Naj navedem vsaj odlomek ene, ki mi je še posebej všeč¹⁴:

<p>[...] (vv. 1–8)
tastran konfine ā mǎn tet
10 tačes ta buška trawnika
jtǎn ā mǎn no hišico
tu ā lēpo si živin
ā hōdin ōko tih vasi
ōko vasi ōko ti hiš
15 ā hōdin jiska[t] wīžica
da wīžica nu pravica
ti ka plažaō γlavi mēj.</p> | <p>Čez mejo moram jaz iti
tje čez slovenske travnike,
nastanil sem se v hišici,
tam kar se dá lepo živim,
okoli hodim po vaseh,
oj po vaseh, okoli hiš,
jaz hodim zbirat pesmice,
oj pesmice in pravljice,
ki meni se dopadejo.</p> |
|--|---|

c) Družbeno okolje

Od pesmi s socialno vsebino bi rad predstavil dve, ki sta po mojem mnenju zanimivi po svoji vsebini.

6.

Prva¹⁵ omenja vojno v Bosni in nam daje slutiti, kakšna bi lahko bila nova naloga ljudske pesmi: njen namen in sporočilo naj bi seglo čez meje domače doline in naj bi

¹³ Beseda lanita 'lice' se pojavlja v tej pesmi, skoraj kot da bi avtorica želela poslušalce spomniti na ta arhaizem (prisoten tudi v Terski dolini v obliki lanta), o katerem je M. Matičetov napisal več prispevkov. Zapisano v Guminu, aprila 1994.

¹⁴ Posneto v Guminu 28.3.1994. Izposojenke: kunfin, frl. cunfin 'meja'.

svetu sporočilo nelagodje zaradi nemoči posameznika spričo vojne. Vojna ni tako oddaljena, če Cirila vidi nad svojo glavo, kako vojaška letala letijo v Bosno (nekoč so Rezi-jani hodili delat v Bosno kot brusači in gozdarji). Tu naj omenim še avtoričino željo, da bi to pesem prenašal radio¹⁶.

Da kako lépo lúna gri¹⁷
 na kažë pot ti wtićacän¹⁸
 ti ka latëö tuw noće / na dalëč¹⁹
 ka ni latëö na dalëč
 5 tu ka so köj sadinawe
 anu mažërjow basano
 nu otroce po ti potih
 ni so wse čisto zmørznane
 nu mərjaö za lakuto
 10 njeh matara ka öčaö
 ka ni so čenče hišica
 ti stari köj si misliö
 da kako slabo të pəršlo
 blakövi öko tih paći
 15 nu čriwji so pošmørkane
 da ö vi bratre nu sastra
 prosita ci vi mörata
 jisö to ë tej dän čaštik
 će yöspobuh na di roka
 20 ka jisi swit će sa rivät .
 Na to jimë böyawö.

Oj luna sije prelepo
 in hkrati kaže pticam* pot,
 da v noč leteti morejo,
 ko daleč so namenjene:
 tje, kjer je polno razvalin
 mirišča pusta se vrste
 in otročiči po poteh
 – ubožčki, vsi premraženi –
 umirajo za lakoto,
 njih matere pa jočejo,
 ostali so brez hišice.
 Ljudje si stari mislijo,
 kako se spletlo je slabo:
 po kamnih krpe jim vise,
 njih čevlji so raztrgani.
 Vi dobri bratje in sestré,
 molite, če le morete,
 to neke vrste kazen je.
 Če ne poseže Gospodbog,
 lahko da konec bo sveta.
 V božjem imenu.

7.

Naslednja pesem je bila zložena leta 1980 kot odkrit protest zaradi osojskih zvonov, ki so ležali sredi ruševin že štiri leta, odkar je bila vas hudo poškodovana ob potresu leta 1976. Cirila je povedala, da je pesem nastala ponoči, oziroma da je bila na hitro sestavljena v prvih jutranjih urah tana Rawne (Osojane). Isto jutro je Cirila zapela pesem Minki Santičevi, ki je vsa presenečena rekla: »Maladišana, ti si wžë nardila wüžo«. Čeprav pesem ni bila izvajana pred javnostjo (kaj šele, da bi bila natisnjena v župnijskem listu ali kot letak), je vseeno imela tako močen odziv, da so že čez nekaj dni zvonove vsaj začasno spravili.

¹⁵ Posneto 27.2.1994 v Guminu. Struktura verzov: Tip 2 št. 8–10, 12, 16–18; tip 4 št. 1–3, 5–7, 11, 13–15, 19–20; nepravilni verz št. 4. Izposojenke: sadinawe 'ruševine', frl. sadin, sidim, sedim; mažërjow, mn. od mažërjä 'suh zid', frl. maserie 'kup kamenja; suh zid'; čenče, frl. cence, sence 'brez'; blakövi, mn. od bläk 'krpa, kos blaga', prim. frl. blec z istim pomenom, iz stvn. flec, nvn. Fleck; čaštik, frl. cjaštic 'kazen'; rivät 'končati', prim. frl. rivä 'prispeti, utegniti'.

¹⁶ V deželi Furlanija – Julijska Krajina obstaja radijska oddaja 'Ta rozajanski glas', ki ima v programih Radia Trst A po eno uro na teden.

¹⁷ Prvi verz je odmev stare pesmi, od katere Cirila pozna le dva verza: *Da kako lépo lúna gri / dän žive nu dän mərte kwop*. Tukaj gre za prozno varianto 'Lenore', ki jo je napisal kot balado v verzih Gottfried August Bürger in jo objavil leta 1774.

¹⁸ Metafora za vojaška letala Združenih narodov.

¹⁹ V prvi zapisani varijanti pesmi najdemo naslednji verz: *ti ka latëö na dalëč*.

Vloga pesmi tukaj preseže estetske in ustvarjalne meje in postane neke vrste informativno in 'protestno' sredstvo družbe, do katere pokaže avtorica tu izredno močen občutek pripadnosti; zvonovi nam to le potrjujejo²⁰.

Da lipa ma Osöjska vās
kako tē bilo lēpo prit
ko so zwonili zwōnave
tuw albo to pojūtranjo
5 tē wsa ta jūdi būdilo
injān nikar na čūamō
makoj ta maja wtićaca
da ko ē bilo nān pāřšlo
ko bila orā za ti spat
10 tē rūdi treslo din nu nuć
tē bilo tej dān sodnji din
ō moji jūdi bōyave
prosijmō ci mī mōramō
to ē od Bōyā pōšjano
15 tē štiri lita wžē prařšlo
ka zwōnave so taz dola
ta lētē sunćē ga paćē
pokrīva ya prakrīwaō
ta zīme ni so zmārznane
20 nu ni so lēdā bařane
da vita koj cōn won raćet
naredimō no logico
naredimō no širćjawa
anu pokrījmō virica
25 ka nutār zwōna mamō gāt
da lipa ma Osöjskā vās
kē māř ta stara hiřica
ci ćeta vēdēt kē ni so
ē nān ya nesow ta potres
30 nu nutār w Duw ni so nasle
ni so pokrīta z rožice
si wūžico ti nardilā
ci ćeta vēdēt ča ā se
ka ā si na Čanīnawā

Oj lepa moja Osojska vas,
kako je bilo prej lepo:
zvonovi so pozvanjali,
ob prvem svitu jutranjem
ljudi vse kmalu zbujali.
Zdaj drugega ne čujemo,
kot drobnih ptičic glas.
Kaj se nam je primerilo:
ko smo odpravljali se spat,
so se začela tresti tla,
je noč in dan bil -sodnji dan-.
Oj moji božji vi ljudje,
molimo, če še moremo,
to je poslanje od Boga.
Že štiri leta so prešla,
odkar zvonovi so na tleh:
poleti sonce jih tam žge,
koprive jih prekrivajo,
pozimi pa zmrzujejo,
v leden skreljup oblečeni.
Pa veste, kaj porečem vam:
postavimo tam utico,
čeprav samo iz sirčja bo,
z vejevjem mi pokrijmo jo,
zvonove noter spravimo.
Oj lepa moja Osojska vas,
kje imaš te stare hišice?
Če čete vedeti, kje so:
Odneseš nam jih je potres,
zasuli so jih noter v Dol,
pokrivajo jih rožice.
Zložila sem vam* pesmico.
Če čete vedeti, kdo sem:
jaz pod Kaninom sem doma.

d) Šaljiva pesem

8.

Ta pesem je morda nastala brez posebne zunanje pobude ali pa je le-ta danes že pozabljena. Pravi (ali samo namišljeni) ženin (zakonski kandidat) v norčavem tonu

²⁰ Posneto 3.5.1995 v Guminu. Struktura verzov: tip 1 št. 8, 15; tip 2 št. 2-3, 5; tip 3 št. 10, 11, 14, 16, 18, 20, 24-25, 27, 29, 31; tip 4 št. 1, 4, 6, 7, 9, 12, 13, 17, 19, 21-23, 26, 28, 30, 32-34. Izposojenke: albo, tož, od albā, it, alba, frl. albe 'zora'. Ta pesem je že bila objavljena v knjigi A. Madotta iz leta 1994, žal ne da bi bila avtorica omenjena.

naštev, kaj naj bi njegova nevesta/-noviča prinesla v doto/balo, kako naj bi bila pripravljena za k poroki in konča z željo po trajnosti zveze. Opozoriti moram na izredno bogat besedni zaklad pri opisu predmetov in snovi, ki tvorijo doto²¹. Tako kot v drugih primerih se Cirila najbrž tudi tu spominja nekaterih drugih pesmi, zloženih v istem duhu in s tradicionalnimi prvina.

Da kako litos si boyät
 ka si nalizow lipa mo
 bej/da rožica čaninava
 da na ni bila bukava
 5 fes tej ta yöst banërine
 da na än bi[w] posikän väš
 nu narë[t] wsë na šcandulä
 män nardi[t] doto lipi mëj
 no lipo kowo bukawo
 10 zibilico no briznjawo
 nu dän štrumäč worëšine
 anu no koco laknawo
 nu dwi plahüti plahitine
 nu pøjsterja na mëhava
 15 nu da novičä lipa ma
 da ti mäš lëpo sa oblic
 da čriwja na yorëhava
 nu hlača na bombažava
 no kotulo pokrívino
 20 no gũpo ragadinawo
 no športo sarabötawo
 anu dän slamaste klobük
 nu/da ta žalizna pərstana
 anu dän ramave orlej
 25 rincina ta latunava
 no lipo krawjo këtino
 da ä bon mëw za ta paät
 anu no sklëdo lësano
 anu dän pərstini kotlec
 30 anu dwi žlici drinave
 nu dwa pirunä wərbinä
 nu da novičä lipa ma
 ka säwa wkwop sa sprawilä
 midwa mawä si t[ë]t] dobrö
 35 nu nımawä sa püsti[t] već
 [...]

Kako sem letos jaz bogat,
 ko sem si našel rožico,
 nemara je Kaninova*,
 lahko pa tudi bukova,
 prav kakor na Baneri gozd.
 Da vsega bi posekali,
 iz njega skodle rezali,
 za doto moji ljubici
 stesali pöstelj bukovo,
 izdolbli zibko brezovo,
 iz resja izdelali modroč,
 naj deka bo konopljeva,
 naj rjuhe bojo jutine,
 za zgjavje naj bo zelen mah.
 Oj lepa ti novičica,
 obleči moraš se lepo:
 naj čevlji bojo orehovi
 in nogavice čist bombaž,
 sešito krilo iz kopriv,
 iz raševine jopica
 in iz srobota torbica,
 na glavi slamnati klobuk,
 železen prstan na rokäh,
 zapestni časomer bakren,
 uhanov dvoje iz medí
 pa kravja še verižica
 – na nji odpeljem te domu –
 in zraven skleda iz lesa,
 za kuhanje prsten kotlič,
 dve trdni žlici drenovi
 in dvoje vilic vrbovih.
 Oj lepa ti novičica,
 ko sva že vkup se sprawila,
 se rada imeti morava
 in ne ití narazen več.
 [...]

²¹ Posneto v Guminu 25. 1. 1995. Struktura verzov kitic: tip 1 št. 14, 20–35; tip 4 št. 1–13, 15–19. Izposojenke: šcandula, frl. scjandule 'skodla'; gũpo, frl. zupa 'jakna'; ragadinawo, frl. ragadin, regadin, rigadin 'črtasto blago'; športo, frl. sporte, spuarte 'torba'; ramave 'bakren', iz frl. ram 'baker', orlej, frl. orloi 'ura'; rincina, frl. rincjin, recjin, rucjin 'uhan'; latunava (mn) 'meden', iz frl. laton, leton, oton 'med'; këtino, nem. Kette 'veriga'; piruna, frl. piron 'vilice'; novičä, frl. nuvice 'nevesta'.

Na koncu svojih pesmi Cirila Preščina rada doda še enega ali več verzov, ki jih improvizira tisti hip (prim. št. 2); pesem se lahko s tem tudi precej podaljša. Včasih samo nakaže, da je pesem končana: *rivana wižicā* (prim. št. 2), oziroma pri pesmi z nabožno, resno vsebino: *na to jimē böyawo* (prim. št. 6). Naša pevka uporablja še en način: prevzela ga je od Minke Santicéve, velike nosilke izročila rezijanske ljudske pesmi, ki je trdila, da je zmerom potreben stik med avtorjem pesmi in poslušalstvom. To se lahko uresniči npr. tako kot v naši pesmi št. 7 (vv. 32–34), ali tudi takole:

da wüžo si wun nárdilä
 cí čéta vědēt ča ä se
 ke ä si na Koritarškä
 nu yläwä ma Madótawä

Zložila sem vam pesmico.
 Če čete vedeti, kdo sem:
 jaz na Koritu sem doma,
 Madotto je priimek moj.

Taki zaključki spominjajo na nekatere srednjeveške pesmi, za katere je značilno, da se šele na koncu, v »explicitu«, razkrije avtorjevo ime ali kakšen drug biografski podatek. Iz literarne zgodovine namreč vemo, da so bili celo nekateri slavni trubadurji nepismeni (imeli so pač svoje tajnike in pisarje, katerih vlogo danes včasih prevzemamo folkloristiterenci!), vendar so se na koncu svojih pétih ali recitiranih stvaritev »podpisovali« podoben kakor nekatere rezijanske pevke, pač skladno s predpismenskim, ustnim načinom prenašanja izročila. Tako smo v Reziji dobili še en dokaz/potrnilo več, kako tamkajšnja folklor ne samo v svojih vsebinah ampak tudi v oblikah/-tehnikah ohranja in prenaša kulturno dediščino iz zelo starih časov²².

Zavedati se moramo, da je rezijanska improvizacijska pesem z izročilom povezana z zelo tenko nitjo, zlasti kar se tiče sedanjih možnosti izražanja. Vseeno pa nas njene korenine in oblike, čeprav skrite včasih v nove estetske prvine, povezujejo s kulturo, ki ima skozi tisočletja globok smisel za izročilo kot celoto vrednot in znanja, prenašajo pa se samo z izkušnjami in po spominu.

Opombe prevajavca pesemskih tekstov (za strani 317–323)

Pesem 1: * Če pomislimo, kako je pozimi 1969 zaradi debele snežne odeje moral prileteti na Korito vojaški helikopter, da je avtorico odpeljal do najbližje porodnišnice, nam bo jasno, da vv. 4–10 niso pesniško pretiravanje, ampak izražajo pristen strah pred temo, nemoč pred zimsko naravo, neko tesnobo, ki ni samo osebna, ampak rodovna, podedovana. ** Goste plasti – prave preproge – spomladanske rese (Erica carnea L.) dajo bregovom na sončni ali -brinini- strani Rezije, že dober mesec dni pred -brstjo-, veselo podobo.

Pesem 2: * Pevka je tu enkrat rabila futur (ä män tet), vendar se prevod oslanja na verzijo s smiselnejšim preteklim časom. ** Tu sem čutil potrebo rekonstruirati iz rez. pesemskega izročila dobro znano (v tekstu C. M. nejasno oblikovano) prisposodbo o meglah, ki se -pasejo- po gorah.

Pesem 3: * Vetri in sonce so tu skromna, morda celo nezavedna reminiscenca na mednarodno – sredozemsko – balado, v Reziji spričano v verzih (Sodobnost 17/2, 1969, 202–204) in v prozi (Dan 4/2, Trst 1974, 27–29); Lepa Vida (tu nesrečnež, ki jo išče) se pogovarja s soncem in luno, v Reziji tudi z zvezdo in vetrom. ** Izvirnik ima tudi ednino: morda iz prozodičnih nagibov, morda zaradi ustaljenega rekla ali pa... Gre za navaden spominski spodsrljaj (lapsus memoriae), saj je v izvirniku množina; neskladnosti sem v prevodu obakrat zgledil. **** Nasprotje od lepe bi bilo grde; -nore- bo nemara kalk po ital. [erbe]-matte- = nekoristne ali kaj podobnega.

Pesem 4: * Očnice, planike. ** Ker se je lanita (lice), beseda iz sive davnine, ohranila v živem govoru do danes le med Slovenci v Reziji in ob Teru (drugod menda še na Cresu, v Pirinski in Egejski Makedoniji), smo jo tu izjemoma obdržali tudi v prevodu (drugače bi se lahko glasil: po licih solza zdrkne ti). Cirila kajpada ne pozna pisanja MM o laniti ne v JiS ne v Metodi e Ricerche, pač pa tisto iz rez. župnijskega lista -All'ombra del Canin- / Pod tjaninowo sinco.

²² Ko sem dal rokopis v branje prof. M. Matičetovemu, mi je ob robu prijateljsko pripisal, kar tule z veseljem in hvaležnostjo vgrajujem – med navednicami – v svoj sestavek.

Pesem 7: * Pesem je namenjena osojskim rojakom in ne določeni osebi, s čimer je ta »vam« (namesto izvirnega »ti«) upravičen.

Pesem 8: * Tu ni vse jasno, zato bi bilo vrstici 3–4 mogoče brati alternativno »če morda ni Kaninova / lahko bi bila bukava« ali še kako drugače. Odločitev moramo prepustiti pevki oz. njeni razlagi, kaj je tu mislila.

Literatura

Adaiewski (de Schoultz) Ella – 1891, *Chansons et airs de danse populaires, précédés de textes, recueillis dans la vallée de Résia par Ella de Schoultz Adaiewski*. Tiré à part du Ier. vol. des »Materialien zur südslavischen Dialektologie und Ethnographie von J. Baudouin de Courtenay«, St. Pétersbourg.

Baudouin de Courtenay Jan – 1876, Rez'ja i Rez'jane, *Slavjanski sbornik*, III, 1, Sankt-Peterburg, str. 223–271.

– 1895, *Materialien zur südslavischen Dialektologie und Ethnographie. I. / Materialy dlja južnoslovjanskej dialektologii i etnografii. I.*, St. Petersburg / Sanktpeterburg.

Di Lenardo Dorina – 1974, *Te rosajanske ušize / Canti resiani*, Udine, SFF.

Kumer Zmaga – 1975, *Pesem slovenske dežele*, Maribor, Obzorja.

Černý Adolf – 1899–1900, V údolí Resie, *Slovanský přehled*, II, 1–3, Praha, str. 16–22, 79–84, 113–118.

Madotto Aldo – 1985, *Resia. Paesi e località*, Udine, Lit. Designgraf.

– 1994, *Pagine di storia. Resoconti di Vita resiana*. 3: 1971–1980, [Resia], Gruppo folcloristico »Val Resia« – Circolo Culturale Resiano »Rozajanski Dum«.

Matičeto Milko – 1963–64, Pisme rezianske Stanka Vraza (1841), *Slovenski etnograf*, XVI–XVII, Ljubljana, str. 203–215.

– 1972a, Iz rezijanske ljubezenske lirike. »Sbuhhan sbuhhan uisize«, *Prostor in čas*, IV, Ljubljana, str. 281–286.

– 1972b, Ob zibki ljudske lirične pesmi v Reziji, *VIII Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, Ljubljana, Univerza – Filozofska fakulteta – Oddelek za slovanske jezike in književnosti, str. 291–304.

– 1972c, *Rožice iz Rezije*, Koper – Trst – Ljubljana, Lipa – ZTT – ISN SAZU.

– 1978, Ob zibki ljudske lirične pesmi v Reziji, *Govor, jezik in besedno ustvarjanje v Beneški Sloveniji*, Špeter Slovenov – Trst, Študijski center Nediža – ZTT (Zbirka Nediža 2), str. 57–80.

– 1981–83, »Te dve ste rozeanski«. Cafov zapis 1844, *Traditiones*, X–XII, Ljubljana, str. 233–244.

– 1992, Dalla poesia di tradizione orale alla poesia d'autore nella Val Resia, *Ce fastu?*, LXVIII, 2, Udine, str. 269–288.

Merku' Pavle – 1976, *Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji zbrano v letih 1965–1974 / Le tradizioni popolari degli sloveni in Italia raccolte negli anni 1965–1974*, Trst/Trieste, ZTT/EST.

Rossi Bruno – 1994, *Tradizioni popolari poetico-musicali nella Comunità Montana Canal del Ferro – Val Canale*, Pontebba, Comunità Montana Canal del Ferro Val Canale.

Slovenske ljudske pesmi – 1970–, Ljubljana, Slovenska Matica.

1: Pripovedne pesmi (ured. Z. Kumer et al.) – 1970.

2: Pripovedne pesmi (ured. Z. Kumer et al.) – 1981.

3: Pripovedne pesmi (ured. M. Terseglav et al.) – 1992.

Te Rozajanske ušize / I Canti resiani (ured. Rože Majave) – 1995, Resia, Coro Rože Majave.

Strajnar Julijan – 1992, *Rožmarin. Canti popolari sloveni / Slovenske ljudske pesmi / Slovene Folk Songs*, Udine, Pizzicato.

Sreznevskij Izmail I. – 1841, Zpráva o Reziánech, *Časopis českého Museum*, Praha, XV, 3, str. 341–346.

Vraz Stanko – 1841, Dopis prijateljski iz Mletačkoga, *Danica Ilirska*, VII, 29, Zagreb, str. 118–120.

(Prevedla Jožica Pirc.)

Transkripcije melodije Cirile Madotto Preščine in nekaj opažanj Roberto Frisano

Pričujoči primeri improvizacijskega petja kažejo tudi po glasbeni plati značilne vzorce rezijanskega načina petja. Podobno kot v drugih tradicionalnih kulturah z močno izraženimi posebnostmi, tudi ti primeri kažejo značilnosti kolektivnega ljudskega glasbenega izročila, ki se pri ustvarjanju, spreminjanju, včasih pa zgolj ponavljanju ravna po različnih, toda natančno določenih zakonitostih.

Melodije, ki sem jih zapisal, so dober zgled navezanosti na glasbeno izročilo.

Roberto Dapit je v svoji razpravi že analiziral oblikovne značilnosti napevov in način petja verzov.

Glasbene transkripcije upoštevajo predysem različne tipe melodij (pokazanih s štirimi tipičnimi primeri) in najbolj značilne variacije melodičnega poteka. Zlasti zanimiva je ugotovitev, da svobodno ustvarjanje in improviziranje znotraj ustaljenih vzorcev omogoča spreminjanje formalnih in melodičnih sestavin napeva (do mikro-različic kar pa še ne pomeni, da take spremembe ostanejo trajne; tako se tudi v zadnjih kiticah (tu ne gre za »kitico« v literarnem pomenu besede, ampak za verz, ki je hkrati tudi melostrofa) še vedno lahko skriva kakšno presenečenje. V pesmi *Da tuw Gumîñê â stojñ* se na primer šele po drugi kitici napev nekoliko spreminja, zato je zaradi primerjave zapisana osrednja kitica.

Zvestoba izročilu je razvidna iz izstopajočih značilnosti. Melodični obsegi so ozki zlasti v pesmih *Da kako lêpo lûna yri*, *Da kako litos si boçât*, in *Da lipa ma Osôjska vâs* in ne presegajo kvarte (pri čemer najnižji ton -d-, ki je samo predtakt k melodiji, ni upoštevan). Pri teh primerih, ki so očitno najbolj arhaični, opazimo tudi rezijansko značilnost, da se petje začne s kvartnim skokom navzgor do osnovnega tona, okoli katerega se melodija giblje. Glede na dokaj nizko lego (skoraj najnižja glasovna zmogljivost) se zdi, da ima začetni ton vlogo intonacije za petje. V pesmih *Da çora ma Çanîñawa* in *Da tuw Gumîñê â stojñ* se melodija nasprotno giblje v padajočem zaporedju tonov, ki mu sledi velik skok navzgor, kar za razliko od prejšnjih treh pesmi kaže na novejši izvor, podobno kot začetek in melodični potek znane pesmi *Da pa naco ni gremo spat*.

Druga značilnost je ritmični potek, ki ga tvori zaporedje dolgega in kratkega tona, gibajoče se med vrednostima 2:1 (zapisano s četrtniko in osminko) ali 3:1 (zapisano z osminko s piko in šestnajstinko).

Metrična zgradba, ki je ni vedno mogoče shematično prikazati (podobno kot pri bolj arhaičnem repertoarju opazimo v obeh primerih menjavanje dvodobnih in tridobnih enot) pa je označena s poudarki določenih tonov in ne z njihovo resnično dolžino znotraj metričnih skupin (taktov), ki so zato označene s črtkanimi taktnicami.

Da yöra ma Čaninawä

♩ = ca 69

Kitica 1
tp 1

Da yö - ra ma — Ča - ni - na - wä — da yö - ra ma — Ča - ni - na - wä —
jo le le le — la le — la la — la le — la le — da yö - ra ma — Ča - ni - na - wä —

Kitica 2

za - koj — bej män — ta yö - da(i) wprnh — za - koj — bej män — ta yö - da(i) wprnh —
jo le le le — la le — la la — la le — la le — za - koj bej män ta yö - da(i) wprnh

* kitica 4 8

* kitica 4,7,8,10,11,12,13 fis

Da tuw Ğuminë ä stojin

♩ = ca 80

Kitica 1
tp 1

Da tuw Ğu - mi - ne ä stoj - in — da tuw Ğu - mi - ne ä stoj - in —
jo le le le — la le — la la — la le — la la — jo le le le — la le — la la —

Kitica 2

nu ä si zü - biw li - pa mo — nu ä si zü - biw li - pa mo —
jo le le le — la le — la la — la le — la la — jo le le le — la le — la la —

Kitica 15

ma wiš i koj čon ti ra - čet — ma wiš i koj — čon ti ra - čet —
jo le le le — la le — la la — la le — la la — jo le le le — la le — la la —

Da kako lëpo lüna yri

♩ = ca 63

Kitica 1
tp 4

Da ka - ko le - po lü - na yri — da — ka - ko le - po lü - na yri —
ka ni la - teó na da - leč tu — ka so köj sa - di - na - ve

Kitica 4
tp 2

la le — la la tu — ka so köj sa - di - na - ve

Da lipa ma Osöjska väs

$\text{♩} = \text{ca } 58$

Kritica 1
no 4
Da li - pa ma O - söj - ska väs — da li - pa ma — O - söj - ska väs

Kritica 2
no 2
ka - ko te bi - lo le - po pti ka - ko — te bi — lo le - pa ma — ka - ko — te bi - lo

Kritica 8
no 1
da ko è bi - lo nan per - sio da ko — è bi — lo nan per - sio — la la jo le le je da ko — è bi - lo nan per - sio

Kritica 10
no 3
te ri - di tre - sio din nu nué te ri - di tre — sio din nu nué — la la jo le le le te ri - di tre — sio din nu nué

Da kako litos si boyät

Kritica 1
no 4
Da ka - ko li - tos si bo - yät da ka - ko li - tos — si bo - yät

Kritica 14
no 1
na poj - ster - ja — na me - ha - va nu poj - ster - ja — na me - ha - va la — la — jo le — le le nu poj - ster - ja — na me - ha - va

Riassunto

Alcuni canti dal repertorio di Cirilla Madotto Preščina: un vivo esempio del «Discorrere in versi» resiano

Il canto d'improvvisazione è a Resia un genere ancora in vita sebbene le manifestazioni siano molto più limitate di un tempo a causa dei grandi mutamenti economici, e quindi di costume, che le valli alpine hanno subito in questi ultimi decenni.

Testimonianze a proposito del canto d'improvvisazione resiano ci giungono già dagli anni '40 dello scorso secolo: e per primi I. Sreznjevskij e S. Vraz ci tramandano brevi notizie e alcuni canti di questo tipo. Più tardi, verso la fine dell'800, anche J. Baudouin de Courtenay raccoglie copioso materiale pubblicato nei *Materialy I* del 1895. Nel nostro secolo ricerche vere e proprie nel campo del canto popolare resiano iniziano negli anni '60 da parte dell'Istituto di tradizioni popolari slovene e dell'Accademia di Scienze e Arti di Lubiana. In particolare M. Matičetov si è interessato di questo aspetto della letteratura orale pubblicando una raccolta di canti e scrivendo diversi contributi. Anche altri autori come Z. Kumer, P. Merkuš, J. Strajnar, hanno pubblicato testi di canti resiani accompagnati da melodie.

In questo articolo vengono presentati alcuni canti dal repertorio di Cirilla Madotto Preščina, originaria di Coritis, borgo alle pendici del M. Canin, abitato un tempo da osecacchesi e ora frequentato solamente nei mesi estivi. Sono stati scelti dei canti dai contenuti vari, composti fra il 1993 e il 1995 in seguito a libera ispirazione oppure dedicati a una persona determinata o ancora riguardanti gli avvenimenti del mondo circostante, come la guerra in Bosnia.

È interessante notare che se i moduli di trasmissione del canto resiano rispecchiano la tradizione (stile, esecuzione del testo, melodie ecc.) i contenuti sono talvolta di estrema attualità e ci lasciano intendere l'importanza e la funzione del canto d'improvvisazione a Resia che rappresenta un efficace mezzo di comunicazione non solo in un ambito ristretto ma, in determinati casi, anche a livello dell'intera comunità.

I testi sono riportati in resiano e tradotti da M. Matičetov nella lingua letteraria slovena, conservando la caratteristica metrica dell'ottonario, la più frequente nei canti resiani. Cinque canti sono pure accompagnati dalla notazione musicale e da alcune osservazioni di R. Frisano.

Il canto d'improvvisazione a Resia trova quindi ancora la sua ragione d'essere e come fenomeno si ricollega certamente a un'antica tradizione in base alla quale valori e conoscenze si tramandano soltanto attraverso l'esperienza e la memoria.